

СТАНОВИЩЕ

На проф. Александър Къосев за дисертационния труд на Даниела Петрова Симеонова-
Коруджиева

УПОТРЕБИ И УПРАВЛЕНИЕ НА ДИСОНАНТНО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

(Паметници на монументалното изкуство, 1944-1989)

Дисертацията се състои от увод, три глави и заключение, с общ обем от 229 страници, библиографията обхваща 95 заглавия на кирилица и 14 заглавия на латиница, приложенията с фотографски материали обхващат 30 стр. Авторефератът представя коректно дисертацията и приносите.

Самата авторка представя своя проблем по следния начин, цитирам „ В дисертацията е търсен отговор на въпросите: какви са съвременните политически, културни, социални, икономически и други (идеологически, ритуални, протестни, вандализиращи и пр.) употреби на дисонантното културно наследство от епохата на комунизма в България, какви са възможностите за адекватно управление посредством съобразена със спецификите му правна рамка“.

Като научен ръководител на дисертацията смятам, че този проблем е изключително значим и болезнено актуален, особено за страни като България. Смятам също, че Даниела Симеонова е намерила правилен път за неговото вярно поставяне, както и за частичното му разрешаване (последното не може да бъде дело само на един учен). Нейната работа създава хоризонт и предлага теоретични модели, които могат тепърва да бъдат дискутирани, конкретизирани и превеждани на езика на юридическата, политическа и управленска практика.

Кои са достойнствата на дисертацията?

Нека предварително отбележим, че тази достойнства са следствие на особената двойна компетентност на авторката, която има две висши образования, магистратури по културология и право. Това ѝ позволява задълбочено и интердисциплинарно да обхване многообразието на проблеми около паметниците, наследство на комунизма, от

областта на културната памет и наследство, културните политики и управление и тяхната правна уредба.

В началото авторката на дисертацията е разгледала в цяла глава основи понятия като „културна памет“ и „културно наследство“, показвайки сериозна запознатост със съвременните дискусии около тях – в български и световен контекст. Даниела Симеонова е анализирала подробно българската правна уредба, засягаща културното наследство, чрез изследване на закони, нормативи актове, съдебна практика, правна теория, принципни въпроси на културното наследство, собствеността, авторските права, процедури и пр. Това води до убеждението ѝ, че тази рамка е недостатъчна и непълна, нуждае се от промени – като основното ограничение е самото традиционно понятие за културно наследство.

Симеонова предлага ревизията на това традиционно понятие да се случи чрез обхващане на една малко дискутирана негова разновидност - „дисонантното културно наследство“. Самото понятие „дисонантно културно наследство“ е нова и важна категория, убедително разработена от докторантката – тази категория описва такива случаи на културно наследство, които попадат не в зоната на безпроблемното наследяване, а в зоната на обществените несъгласия, конфликти, противопоставяния и дискусии около наследеното. Разработването на новото понятие е направено на фона на внимателни съпоставки с действащата юридическа уредба на паметниците и наследството в България и по света.

От своя страна този аналитичен инструмент – новото понятие за наследство - помага във втората част на дисертацията да се анализът да се насочи към съдбата на важни български паметници – Паметникът на Съветската Армия, Альоша в Пловдив, Паметникът 1300 години България, Мавзолеят и пр, и да опише тяхната дисонантност – с примери за обществените сблъсъци и юридическите казуси около тях. Тук нормативният правен анализ се превръща във внимателно историческо и антропологическо изследвани, проследяващо в големи детайли, две равнища – както гражданските активности около паметника (акции, демонстрации и интервенции, дори „вандалщини“ върху комунистическите монументи, отекващи впоследствие в дискусии, дебати, сблъсъци на лични и колективни мнения, така и опитът на държавната администрация или на българския съд да се намесят в съдбата на паметника и гражданското несъгласие около него, да отсъдят на чия страна е правото. Прави много добро впечатление детайлното знание и компетентната ориентация на

докторантката сред сложните съдби на различни паметници в противоречивата българската културна и институционална среда: тази ориентация е резултат от внимателно проучване на различните употреби на паметниците, а също и на не толкова противоречивите управленските и съдебни решения при конфликти около тях. Постепенно конкретиката на изследването прераства в цялостен преглед на историята на управлението и употребите на най-важните казуси с паметници, които са разделени и класифицирани в няколко групи:

- Паметници, за които се спори, но не са разрушени;
- Паметници, за които се спори, но не са поддържани и сами се разрушават – своеобразен отказ от наследство;
- Паметници, около които има акции и сблъсъци;
- Паметници, които са възстановени (като „Знаме на мира“) – т.е. прието наследство, получило (някаква) легитимация;
- Паметници, които са разрушени и вече ги няма („Мавзолеят“, а вероятно и много други)

След антропологическото изследване и неговите конкретни анализи, началната теоретическа теза може да се счита за вече е доказана: Даниела Симеонова ясно е показала, че дисонантните паметници довеждат до своеобразната криза на първите две теоретични рамки – юридическата и културологичната.

Тук се появява основният принос на дисертацията: в новоспечелената перспектива, развита от Даниела Симеонова, културното наследство престава да бъде несъмнена ценност, безпроблемно обществено благо, което по нормативна очевидност подлежи на закрила и съхранение. Включило в себе си и „негативни“ примери – на наследство, което предизвиква конфликт, несъвместимост на оценките, дори желание за унищожение в определени групи на населението – новата категория съответно налага ново изискване спрямо правния ред – да осигури механизми за нормализиране на тези конфликти и несъгласия, процедури по които конфликтността може да бъде преодоляна, без чувството за справедливост да бъде накърнено. От което веднага има практически и юридически следствия: остро възниква въпросът какви трябва да бъдат културните и административно-управленски политики към проблематичното наследство.

Дисонантността на наследството е разгледана като променлива величина, първоначално развиваща се исторически между демонизиращите и носталгични дискурси на непосредствените участници от близкото минало, но по-късно интегрираща постепенно и перспективите различни други социални групи, на нови и нови поколения. Така дисонантното наследство се тълкува като категория, в която конфликтите нямат някакъв извечно-абсолютен характер, а имат макар не съвсем ясна, но все пак ограничена валидност във времето; наследството е конфликтно и дискусивно за определен период от време, докато е жива конфронтацията на непосредствените участници, които то засяга. Оттук произтича други важни въпроси: кое по настоящем проблематично наследство заслужава да се превърне в непроблематично, да бъде запазено и съхранено като обществено благо и кое – не? Как е възможно в дискусиата адекватно да се включат и представители на следващите поколения? От какви и принципи и норми трябва да се ръководим, ако се опитваме да управляваме тази историческа динамика, отворена и лишена от предопределен изход?

Като допълнително качество на анализа, трябва да отбележим, че той не спира в областта на историческото изследване на политически противопоставяния и критиката на нормите, а продължава в по-големи тънкости да описва всевъзможни и разнообразни употреби на паметниците. Даниела Симеонова успява да покаже как тези процеси далеч не са само културни, политически и юридически, те включват и най-неочаквани играчи от пазарни, рекламни и медийни среди – някои паметници от комунизма допринасят за екзотизиране и туристическо препакетиране на епохата като търсена стока, а не като проблем за преодоляване пред различни обществени групи и поколения.

Цялата аналитична работа – правно-нормативна, теоретическа и историко-описателна, води до едно много оригинално предложение на Симеонова – тя смята, че за да може понятието „наследство“ да включи в себе си и „дисонантното“ културно наследство, то трябва да бъде пре-легитимирано: да бъде преосмислено през и базирано по нов начин върху фундаментална несъмнена ценност. За Даниела Симеонова това несъмнено са човешките права: културното наследство е във връзка с тях, защото чрез него се формира и поддържа индивидуална и групова културна идентичност, а тя е свързана с човешкото достойнство и право на живот.

Принципите и моделите на промени в законодателството, които Даниела Симеонова препоръчва във финала на своята дисертация, произтичат от горното и се базират на споменатите анализи: Симеонова смята, че трябва да се предприемат определени

законови промени, на първо място по предефиниране на основни понятия, но също и съвсем конкретни, практически мерки – да се регламентира създаване на граждански, а не само експертни съвети към общините, да се практикуват отворени сесии и дискусии на общинските съвети и съдилища при обсъждане съдбата на паметниците, даващи възможност за изразяване не само на полярни възгледи, но и на различни поколенчески мнения, на гледни точки на чужденци и пр.

Според авторката на дисертацията е изключително важно законово да се допусне изразяването на политическо несъгласие с имплицирания в дисонантния паметник идеология, както и да се определи като недопустима всяка наказателна репресия за подобно изразяване на мнение. Предложенията на Симеонова засягат и процедурите по нормализиране на конфликтността, търсене на база, законова основа и общи управленски и публични процедури за формиране на общ език и общо, задоволително за двете страни становище

Вече е ясно, че аз ценя тази дисертация изключително високо и я препоръчвам за защита. Но за процедурата бих искал да формулирам няколко препоръки към бъдещата публикация.

На първо място препоръчвам на Даниела Симеонова да продължи и задълбочи анализа на враждуващи версии на миналото, които се борят в настоящето - и по специално на това, което самата тя нарича сложна и множествена амалгама между индивидуалната памет, различните видове и нива на колективната памет – семейни, родови, поколенчески и пр., и идеологическите рамки, налагани с държавна и партийна политика. Необходимо е да се задълбочи и само намекнатия анализ на връзката „права – културна идентичност – наследство – дисонантно наследство“ - разкриването на сложните отношения тук тепърва предстои. Не би било лошо, нейните препоръки за промени в законовата база да се обвържат и с предложение за цялостен модел на урбанистична културна политика по отношение на всички дисонантни паметници: както беше правилно отбелязано на вътрешната защита, дисонантните паметници далеч не са само от комунистическата епоха. Добре е в това отношение да се направи сравнение относно опита за справяне с дисонантни паметници в бившия социалистически лагер, в Европа и в глобализацията се постколониален свят; напускането на националните хоризонти често има евристичен ефект.

И нещо чисто практическо. Трябва да се мисли как да се намери начин за публична известност на този важен труд, за осведомяване на практикуващите юристи, общински съвети, съветници и експерти: предложеният тук подход може да доведе до неопенима практическа полза при разглеждане на нови казуси с дисонантни паметници.

Накрая още веднъж: препоръчвам на Даниела Симеонова-Коруджиева да ѝ бъде присъдена научно-образователната степен „доктор“ за този отличен труд.